

Dámské
příběhy českého
středověku

FELIX KRUMLOVSKÝ

Zaponophile

© Felix Krumlowský
© Nakladatelství Petrklíč
ISBN 80-7229-099-1

FELIX KRUMLOWSKÝ

**DÁMSKÉ PŘÍBEHY
ČESKÉHO
STŘEDOVĚKU**

OBSAH

Úvodem	5
BOŽENA A OLDŘICH – Půvaby vesnické pradlenky	9
JITKA A BŘETISLAV – Únos z kláštera	25
JUDITA DURYNSKÁ – Královnin most	41
ADLÉTA A KONSTANCIE – Král se rozvádí	49
MARKÉTA ČILI DAGMAR – Dánský ženich	59
ANEŽKA A ZDISLAVA – Pomáhej bližnímu svému	67
ANEŽKA Z KUENRINGU – Král má milenku	77
KUNHUTA HALIČSKÁ – Panovnice v žáru lásky	89
ELIŠKA REJČKA – Dvojnásobná královna vdova	109
ELIŠKA PŘEMYSLOVNA – Snědá naděje království	125
BLANKA, DVĚ ANNY A ALŽBĚTA – Čtyři ženy Otce vlasti ..	139
ANNA ČESKÁ – Dobrá královna Anglie	165
JOHANA A ŽOFIE – Dvě ženy líného krále	175
PERCHTA Z ROŽMBERKA – Dopisy od Bílé paní	195
BARBORA, BEATRICE A ANNA – Nevěsty krále Dobře ...	203
ANNA JAGELLONSKÁ – Manželka pro Habsburka	215
POLYXENA Z PERNŠTEJNA – První dáma království	223
Výběr z použité literatury	240

ÚVODEM

Ať se nám to líbí nebo ne, dějiny jsou především dějinami mužů. Významné ženy, které psaly stránky historie, jako třeba egyptská královna Kleopatra, francouzská bojovnice a mučednice Johanka z Arku nebo ruská carevna Kateřina Veliká, byly až do nedávných dob spíše výjimkami. Naše myšlení velmi dlouho poznamenával názor apoštola Pavla, který ve svém listě Timoteovi napsal: „Žena nemá mít moc nad mužem, nýbrž má se nechat vést. Vždyť první byl stvořen Adam a pak Eva. A nebyl to také Adam, kdo byl oklamán, ale žena byla oklamána a dopustila se přestoupení. Spasena bude jako matka, jestliže setrvá ve víře, lásce, svatosti a střízlivosti.“

Takže sečteno a podtrženo, žena patří k dětem a do kuchyně a běda jí, kdyby chtěla něco jiného, případně se o to dokonce sama pokoušela. Třebaže dnes se přece jen častěji setkáváme s ženami v dříve tradičně mužských profesích, čímž nemám na mysli právě traktoristky nebo soustružnice, doposud je podstatně méně manažerek a političek než manažerů a politiků. Například. A to žijeme ve 21. století, kdy se slova emancipace a feminismus staly běžnou součástí našich slovníků.

Ale pojďme se podívat, jak tomu bývalo v dávné minulosti, která větám apoštola Pavla z Tarsu rozhodně připisovala větší váhu než současnost. Pokud by si někdo chtěl o středověku dělat představu na základě rytířských románů, v nichž se odhodlaní a do plechu zakutí muži do sebe pouštějí dlouhými dřevci pro kapesníček vznešené a všemi uctívané dámy, ať na to rychle zapomene. Něco jiného totiž byla rytířská romantika a něco zcela jiného skutečnost. Jistě je velmi svůdná představa, v níž trubadúři a minesengři putovali od hradu k hradu, aby zpívali o lásce k ženě svého srdce. Leč po pravdě řečeno, trubadúr nakonec zpravidla ukojil svoji touhu s obyčejnou děvečkou na slámě v maštali a krásku, pro kterou skládal své verše, zahnal hradní pán do kuchyně, aby dohlédla na líný personál. Ne že

by se rytíři v prachu kolbišť neutkávali o kapesníček vznešené dámy, ale od dotyčné šlo o pouhou předepsanou formalitu, která většinou neměla nic společného s jejími případnými city. Přesto žárlivý anglický král Jindřich VIII. dal za takovéto gesto svou druhou manželku Annu Boleynovou dokonce popravit. Házet cizímu chlapovi navoněný kapesníček! To tak!

Pohádky a legendy nám popisují příběhy zamilovaných princů a princezen, kteří po všech peripetiích a životních zkouškách nakonec splynuli v náručí a žili spolu šťastně až do smrti. Ale to jsou samozřejmě jen pohádky a legendy. Je totiž dobře známo, že středověká manželství se neuzavírala z lásky, ale z ryze praktických důvodů, jako jsou zvětšení majetku či potvrzení mírových diplomatických smluv. Výstižně to vyjádřil autor Norimberské knížky o manželství z roku 1472 Albrecht von Eybs, když napsal: „Manželství je potřebná, blahodárná věc, díky němu se budují, zmnožují a udržují pozemky, pole a domy, díky němu jsou zapomenuty a zastaveny leckteré spory... a nepřátelství, vznikají dobrá přátelství a příbuzenské vztahy mezi cizími osobami a zvětňuje se celé lidské pokolení.“

A tak rodiče vedeni bohulibými úmysly zasnubovali ještě děti, kterých se samozřejmě nikdo na nic neptal a od nichž se předpokládalo, že v rodinném, rodovém, ba v případě panovnických párů dokonce státním a dynastickém zájmu poslechnou. Mistrem této sňatkové politiky byl například náš Otec vlasti Karel IV. Teprve jedenáctiměsíčního syna Václava ze svého druhého manželství s Annou Falckou zasnoubil s neteří uherského krále Ludvíka Annou Svídnickou. Když však Václav v necelých dvou letech zemřel a krátce na to i jeho matka, oženil se Karel s Annou Svídnickou sám.

Otce vlasti ještě trumfnul císař Maxmilián I., který v roce 1515 zorganizoval ve Vídni dvojsvatbu svých vnoučat s dětmi uherského a českého krále Vladislava II. Jagellonského a vytvořil tak předpoklady pro vznik mohutné středoevropské monarchie. Ne nadarmo se tehdy ujalo latinské úsloví: „Alii bella gerunt, tu, Austria felix, nube!“ Což česky znamená: „Války nechť vedou jiní, ty, šťastné

Rakousko, se zasnubuj!“ Moudrý saský kancléř Melchior von Osse to v polovině 16. století vyjádřil velmi výstižně, když napsal: „Proto je stále velkým milostivým požehnáním od Boha nejen pro muže a manžela, nýbrž i pro zemi a lid, když se takový vznešený sňatek vydaří.“

V panovnických a šlechtických rodinách, ale i v rodinách obyčejných sedláků či řemeslníků měla žena vedle pracovních povinností v domácnosti jeden a to základní úkol – rodit, především pak co nejdříve porodit mužského potomka – dědice. Na dceři či dcerách už tolik nezáleželo. Takový přemyslovský kníže Vratislav měl s chotí Drahomírou dva syny – Václava, později svatořečeného, a Boleslava, který dal svého bratříčka zavraždit. Kromě těch dvou zmiňuje kronikář Kosmas ještě čtyři dcery, ale ty nejmenuje. Proč taky? Vždyť to byly „jenom“ holky! A ty bylo potřeba vybavit věnem, takže především stály peníze! Není divu, že jim pak rodiče nebyli schopni přijít na jméno.

Potřeba mužského potomka – dědice, respektive dalších potomků jako výhodných předmětů sňatkové diplomacie, a k tomu – vzhledem k nedostatečné hygieně a nepříliš pokročilé lékařské péči – vysoká dětská úmrtnost, odsuzovaly vdané ženy k tomu, aby neustále rodily. O to obdivuhodnější je, pokud k tomu zvládly ještě něco dalšího. Česká a uherská královna Marie Terezie dokázala nejen úspěšně panovat a upevnit habsburskou monarchii, ale také měla se svým manželem, císařem Františkem Štěpánem Lotrinským rovnou šestnáct dětí. Tomu se už dá říkat boží požehnání! To poslední dva Rožmberkové měli na děti smůlu. Vilém se přitom oženil celkem čtyřikrát a nezanechal ani jednoho potomka a jeho bratr Petr Vok měl sice nějakého toho levobočka, ale jeho jediná manželka, bláznivá Kateřina z Ludanic mu legitimního potomka neporodila.

Postavení příslušnic něžného pohlaví bylo, bez ohledu na společenské postavení, ve středověku vskutku druhořadé. Ale navzdory tehdy obecně platným a přijímaným názorům známe v české minulosti ženy, které se dokázaly vzepřít svému osudu, známe dámy, paní a panny, které psaly a utvářely dějiny. Případně alespoň vstou-

pily do historie podivuhodnými příběhy svých životů, které nás dodnes vzrušují svou neobyčejností a barvitostí. Třeba i tím, že byly neodmyslitelnou oporou svých slavných a úspěšných manželů. A víte co? Pojďme si teď o nich vyprávět. Pojďme si vyprávět ryze dámské příběhy českého středověku.

BOŽENA A OLDŘICH

PŮVABY VESNICKÉ PRADLENKY

Příběh knížete Oldřicha a půvabné selky Boženy odedávna patří k oblíbeným historkám z českých dějin. Scéna jejich setkání inspirovala i mnohé malíře, vzpomeňme alespoň na Františka Ženíška nebo na Antonína Machka. Vždyť kdo by odolal barvitě představené knížecí družiny vracející se z lovu, jak s úžasem a potěšením poulí zraky na jednu jen tak nalahko oblečenou venkovskou dívenku (jistě byla velmi sexy), která na chvíli přestala máchat prádlo a zvědavě se ohlédla po skupince vznešených jezdců. Po všech těch výjevech velkých bitev, obvyklých to tématech historických maleb, byla takováhle mírumilovná změna jistě vítána jak samotnými umělci, ta i jejich publikem.

Ale upřímně řečeno, na celé záležitosti nám cosi nesedí. Vždyť si zkuste představit, že by mocný panovník spatřil sice půvabné, leč neurozené a chudičké děvče, okamžitě se do něj zamiloval a učinil z něj svoji paní a českou kněžnu k tomu! Něco takové se stává leda v pohádkách nebo v pokleslých milostných románech. Dokázal by se vůbec Přemyslovec Oldřich vzepřít dobovým konvencím, odvrhnout rodové a státní zájmy a podlehnout lásce na první pohled?

Než se pokusím zodpovědět tuto dotěrnou otázku, dovolím si knížete Oldřicha trochu představit. Víme o něm, že byl třetím, nejmladším synem knížete Boleslava II., řečeného Pobožný, a jeho manželky Emmy. Na to, aby usedl na vladařský stolec, neměl tím pádem ani nejmenší šanci. České knížectví totiž zdědil po otcově smrti v roce 999 jeho nejstarší bratr Boleslav III., zřejmě podle barvy vlasů a vousů řečený Ryšavý. Krom něho tu byl ještě prostřední bratr Jaromír, a Oldřich byl tudíž až poslední v řadě. Šance,

že by oba jeho bratři zemřeli před ním bez následníků, byli tudíž minimální.

Jako odškodné dostal Oldřich od otce údělem Žatecko, někdejší území kmene Lučanů, a zdálo se, že už to tak zůstane. Nestalo se tak. A to hned z několika důvodů. Boleslav III. byl totiž, s odpuštěním, pěkný gauner. Však také zakladatel moderního českého dějepisectví František Palacký nemá pro něj jediného dobrého slova:

„K velkému národu českého neštěstí stalo se, že po Boleslavovi Pobožném vstoupil na trůn dědičným právem muž ze všech, kteří kdy na něm seděli, nejnehodnější. V době té, když u sousedních národů, Poláků, Rusů a Uhrů, právě jejich největší a nejmohutnější panovníci současně vládli, byloť také Čechům potřebí, aby měli nad sebou pána rozumem a charakterem výtečného, měl-li mladý stát český neklesnouti z té výše, do které jej byli oba první Boleslavové povznesli. Bohužel ale Boleslav III., příjímím Ryšavý, nebyl než obecný pustý ničema...“ Podobně i spisovatel Vladislav Vančura popsal tohoto knížete následovně: „Byl to člověk zlý a nelítostný. Měl spanilou tvář, krásnou postavu, vlasy nádherné barvy a planoucí zrak, ale jeho duše byla škaredá a bázlivá a slabá...“

Boleslav III. měl především strach, že mu jeho bratři chtějí vyfouknout vladařský stolec. Proto dal pro jistotu prostředního Jaromíra vykastrovat a nejmladšího Oldřicha se pokusil udusit v parní lázni. Po těchto zkušenostech už kněžna vdova Emma dál na nic nečekala a s oběma syny utekla ke svému příbuznému, bavorskému vévodovi Jindřichovi, budoucímu římskému králi. Brzy nato však vypuklo v Čechách povstání, prý vyprovokované rodem Vršovců, a utíkat za hranice musel tentokrát i bídák Boleslav III. Vzniklých zmatků pak využil polský panovník Boleslav Chrabrý, vtrhl se svým vojskem do Čech, okupoval Prahu a dosadil na uvolněný trůn jistého Vladivoje, snad vzdáleného příbuzného Přemyslovců.

Brzy se ukázalo, že sáhl poněkud vedle. Vladivoj byl totiž s odpuštěním pěkný ožralka. Během necelého roku se doslova upil k smrti.

Pak se nějaký čas zdálo, že Čechy a Morava budou navždy přivtěleny k Polsku, když se do země s pomocí německého krále Jin-

dřicha II. Bavorského vrátili oba uprchlíci – Jaromír a Oldřich. Po-
láci před nimi utekli a vlády se ujal starší Jaromír. Projevil se však
jako slaboch a vládychtivý nejmladší bratr Oldřich ho po krátkém
čase svrhl z trůnu. Jak už se to tak v těch dávných surových dobách
stávalo, pro jistotu mu dal vypíchat oči a zavřel ho v knížecím dvoře
v Lysé nad Labem. Z čehož je vidět, že i Oldřich byl vskutku vyku-
tálené kvítko a kruřas k tomu.

Ale kde máme pradlenku Boženu, ptá se už jistě mnohý z vás.
Tak sem s ní! Jak se s ní Oldřich vlastně setkal? Letopisec Kosmas,
který nám zanechal nejstarší svědectví o této love story, popisuje ve
své Kronice české celý příběh následovně: „Knížeti Oldřichovi se
z řádného manželství pro neplodnost choti nenarodil žádný poto-
mek, avšak z jakési ženy jménem Boženy, jež byla Křesinova, měl
syna neobyčejně sličného, jemuž dal jméno Břetislav. Jednoho dne
totiž, vraceje se skrze selskou ves z lovu, uviděl řečenou ženu, jak
pere roucha u studánky, a prohlédnuv si ji od hlavy až k patě, vpil
do hrudi nesmírný žár lásky. Bylať vzhledem vynikající, pleti bělejší
než sníh, jemnější než labuť, lesklejší než stará slonová kost, krás-
nější než safír. Kníže poslav ihned pro ni, pojal ji v manželství, staré
však manželství nerozvázal, protože toho času každý, jak se mu
líbilo, směl míti dvě i tři ženy nebylo hříchem unésti manželku bliž-
ního ani manželce vdáti se za ženatého muže. A co se nyní přičítá
mravnosti, to tehdy bylo k veliké hanbě, jestliže muž žil, maje dosti
na jedné ženě nebo žena na jednom muži, žili totiž jako hloupá
hovada, majíce manželství společná...“

Podle toho, co Kosmas vypověděl, byl Oldřich už ženatý s nám
neznámou ženou, která byla pravděpodobně neplodná. Proto si bez
rozpaků přivedl domů zdravou selku, kterou zřejmě unesl jakémusi
Křesinovi. Jenže dotyčný Křesina byl obyčejný chalupník, který si
musel nechat líbit tuto knížecí zvůli. Oldřich si zřejmě jako kníže
mohl dovolit dvě manželky, k jedné řádné si pořídil jednu ukrade-
nou, a byl tedy bigamista. Zda ho měla Božena opravdu ráda, kroni-
kář nic nepraví. Asi na tom příliš nezáleželo. Kníže si ji prostě vy-
hlédl a ona posloužila k záchraně panující přemyslovské dynastie.

Vždyť Oldřichův bratr Jaromír byl přece vykastrovaný, a tudíž nemohl mít děti. Známe sice jediného Boženina syna budoucího knížete Břetislava, ale ten už měl rovnou pět synů a bezděky tak zadělal na velké rozbroje uvnitř vládnoucího rodu.

Kosmas popsal celý příběh Oldřicha a Boženy někdy kolem roku 1120, tedy zhruba 118 let poté, kdy se vlastně odehrál. To kronika tak řečeného Dalimila, první veršovaná kronika v českém jazyce, vznikla ještě později, počátkem 14. století a o nějaké knížecí bigamii nic neví. Zato se v ní Oldřich mění v uvědomělého a ryze demokraticky smýšlejícího vlastence:

„Když v postoloprtské stráni
 lovil Oldřich, znenadání
 za jednou vsí nad říčkou
 spatřil selku mladičkou,
 jak v košili bez oplecka,
 bosa, umáčena všecká,
 pere. Byla krásná, milá,
 Oldřichu se zalíbila,
 že tvář měla čistou, něžnou.
 A tak učinil ji kněžnou.
 Ona kněžna dokonalá
 Božena se jmenovala.
 Oldřich nedbal nic, že páni
 to manželství jemu haní.
 Řek: ‚Tak už to v světě chodí,
 že se z chlapa šlechtic rodí
 a že sedlák neřídce
 za otce má šlechtice.
 Stříbro poctu rodu vrací,
 chudý šlechtic jméno ztrácí.
 Pán i kmán jsou jedna krev,
 proto potlačte svůj hněv,
 že jsem si vzal za ženu
 prostou dívku Boženu.

Ve mně každý pána hledá.
 Na Přemysla, na praděda
 nejdříve však pomyslete,
 jenž z oráče na knížete
 povýšen byl. Všichni stejně
 počati jsme byli v ženě,
 ač pokládán za šlechtice
 je ten, kdo má stříbra více.
 Chci žít s českou selkou skrovnou
 spíš než s Němkou, s císařovnou.
 Pouto krve vždy je silné,
 Němka k Čechům sotva přilne.
 Vaše utrhačné řeči
 o hlouposti jenom svědčí.
 Jak u Němky byste, páni,
 chtěli prosit o zastání?
 Čeleď z Němec, z Němec mistři,
 Němkyně je na koni
 a mé děti, synci bystří,
 německy jen švadroní.
 Vidím, jak zem vadne, chřadne,
 jak Čech právo nemá žádné.‘
 Božena, ta přála právu,
 ctíla lidi všeho stavu.
 Oldřichu pak selka zdravá
 dala syna Břetislava.“

Z uvedené ukázky vyplývá, že autor Dalimilovy kroniky byl za-
 rytý Čech a v tomto nacionálním duchu pojal také příběh Oldřicha
 a Boženy. Pro historika je to však zklamání, protože se mu o onom
 osudovém setkání a lásce na první pohled opět dostává jen velmi
 povrchní informace hraničící spíše s pověstí.

Nejpodrobnější vyličení celé události podává Václav Hájek z Li-
 bočan ve své slavné Kronice české. Musíme ovšem vzít na vědomí,

že tato kronika byla sepsána až v první polovině 16. století, poprvé vyšla tiskem v roce 1541 a Hájek je notoricky znám jako velký povídálek, který si rád vymýšlel. Nicméně jeho líčení nelze upřít jistý půvab a roztomilost:

„Kníže český Oldřich, času jarního chtě sobě a svým služebníkům kratochvíl učiniti, jel až do Postoloprta a odtud častokrát vyjížděje do lesuov, s jeleny a s jinů lesní zvěří mnohé provozoval kratochvíle.

I přihodilo se dne jednoho, když se z lovu navracoval a jel skrze jednu ves, jížto bylo jméno Opučná, i uhlédal uprostřed vsi, ana stojí u studnice dívka velmi krásné postavy, praní šatuov nechavši, tvář svú na knížete a jeho služebníky obrátila. I řekl jest kníže svým služebníkům: ‚Vidíte tuto krásnú pannu?‘ I odpověděli: ‚Ctný kníže a pane náš, vidíme.‘ A on řekl jim: ‚Věřte mi jistě, že jest toto div nemalý, že tato véska velmi chaterná mohla takové krásné stvoření uroditi. Optajte se jí, prosím vás, které jest její jméno.‘ To oni když jsú učinili, ochotnú tváří odpověděla řkúc: ‚Jest mé jméno Božena.‘ Obrátiv se kníže ke svým služebníkům řekl: ‚Jistě vám pravím, že tato Božena bude má žena.‘

Druhého pak dne kníže, povolav k sobě vладыk nejznamení-tějších, rozkázal jim jeti do vsi tu, kdež jest stále děvečka perúci. I řekli jemu: ‚Nevíme, které jest té vsi jméno.‘ A on jim řekl: ‚Ptejte se, kde jest stála včíra dívka u studnice jménem Božena toho času, když já jsem se s lovčími a s holoty z lovu navracoval.‘ A oni přijevše do Opučné, ptali se obyvateluov řkúce: ‚Včíra, když kníže, pán náš, jel skrze tuto ves, která jest dívka, mající na sobě čechel stála u studnice perúci, jež má jméno Božena?‘ A oni řekli: ‚Dcera Domarodova, souseda našeho.‘ A povolavši ji, jim ji ukázali. Kteřížto opověděvše se Domarodovi, jejímu otci, a Samoborce, její mateři, a vuoli knížete oznámivše dívku chtěj nechtěj na kuoň přístřený vsadivše, na duvor knížete do Postoloprta přinesli. A že se zalíbila knížeti perúc, té vsi dali jméno Perúc. Ženy pak poctivější oblékly sú ji v rúcho, kteréž kněžnám náleží, a před Oldřicha ji přivedli. A on jí pojav za ruku, hned s ní před kněze předstúpil a tu hned vstú-

pil v svatý stav manželský. A povolav některých vladyk obojího pohlaví, skvostný jim učinil oběd.“

Obec Peruc skutečně existuje. Dokonce tu najdete Boženinu studánku, ve které údajně prala, a Oldřichův dub, pod nímž prý kníže na lovu odpočíval. Není odtud daleko do Postoloprty, kde údajně stával knížecí dvůr. Letmým pohledem na mapu pak zjistíte, že Postoloprty jsou na Žatecku, což, jak jste si možná zapamatovali, byl Oldřichův zděděný úděl jako nejmladšího syna Boleslava II. Ještě v 19. století považovali naši předkové Peruc za zaručené rodiště knížecí nevěsty. V roce 1806 známý český jazykovědec a spisovatel Josef Jungmann takto veršoval:

„Víš ty, kde selskou děvčici vzal kníže za ženu?
Proč Peruc ves a studnici tam zovou Boženu?“

A regionální básník Josef Prokeš onu půvabnou venkovskou dívku, která se tak zalíbila samotnému knížeti, dokonce zamilovaně vzýval:

„Ó, Boženo, ty kněžno našich lesů,
kéž byl jsem živ, než znal tě Oldřich kníže!“

V roce 1862 byla v Peruci z iniciativy místního faráře Františka Daneše uspořádána na Boženinu a Oldřichovu počest velkolepá národní slavnost. Vyhrávala tady hudba, vlály vlajky národních červenobílých barev, vedly se vlastenecké řeči, pojídaly se klobásy a pivo teklo proudem. Nikdo z účastníků této parády by si jistě nedal vymluvit, že Peruc se stala kolébkou krásné kněžny pouze z dopuštění kronikáře Hájka. Ve své bujné fantazii spojil sloveso „peruc“ s názvem obce, ačkoliv to byl už na pohled zjevný nesmysl. Peruc ve skutečnosti dostala jméno podle Perufova dvora, který zřejmě stával na místě nynějšího zámku, který naposled patřil rodu Thun-Hohensteinů. Však také Thunům vděčí Boženina studánka za apartní novogotický přístřešek.

Této původně německé šlechtě kupodivu nikterak nevadilo, že tak uctívá pomyslnou památku české venkovanky, kterou Dalimil,

ale i Václav Hájek z Libočan použili pro demonstraci nadšeného vlastenectví. Také Hájek se oprávněně domníval, že prostý původ této knížecí nevěsty se nesetkal v panovníkově družině právě s pochopením. Proto i on nechal Oldřicha pronést nabádavý nacionálně a demokraticky zabarvený proslov:

„Ó, nesmyslní Čechové, ale dlúho-li vás taková hlúpost spravovati bude, že minulých věcí ani budúcích nechcete rozvážit? Pohleďte na mé a vaše předky a považte, prosím pilně, kdo a odkud jest byl Krok, první soudce a správce této země? Kdo jest předek muoj Přemysl, zdali jest nebyl z rodu chlapského? A proto se Libušínému knížectví připojil a knížetem učiněn. I poněvadž jest také její neurozenost s mým knížectvím smíšena, jistě vězte, že tato Božena musí býti až do smrti má milá žena. Méněť jsem vám uškodil, že jsem českou selku pojal, než abych německého císaře dceru sobě za manželku vzal. Kde byste chtěli bráti tlumočníky, kdybyste měli každý z vás (když bych já doma nebyl) něco před svú kněžnou činiti? Němkyně chtěla by německou čeled' míti a já z vašich statkuov musil bych hojnou platiti službu. Pro hojnou službu mnoho by Němcův naběhlo do této země, kteréž bych já potom i s vámi těžce (jako řepíky z koňské hřívý) z této země vyplnil. Ač jste dali od sebe pověděti, že jsem mohl některého hráběte, pána neb vladyky českého dceru pojíti: poněvadž jest vám, abyste sobě manželky volili, ta svoboda půjčena, proč bych já, jsa kníže, neměl té svobody užítí?“

Bezděčně nás nad tím proslovem napadne: ještěže si Oldřich vzal Boženu a ne dceru německého císaře! Dovedete si představit, že bychom se dnes našim západním sousedům museli omlouvat nejen za Benešovy dekrety a odsun, ale také za knížete Oldřicha, že Němce jako řepíky z koňské hřívý z této země vyplnil? Nevím, nevím, zda by nás s takovou minulostí vůbec pustili do Evropské unie!

Ale teď vážně. Jakkoliv pomyslný Oldřichův proslov musel příjemně znít uším českých vlastenců ať už v 16. nebo v 19. století, je krajně nepravděpodobné, že by ho tento kníže doopravdy pronesl. Doba, v níž žil, si nadmíru potrpěla na sňatky osob hodících se k sobě rodem. Manželství knížete či knížecího synka s pouhou sel-

kou muselo být vnímáno tehdejší veřejností jako ta nejhorší možná mesaliance.

Stačí v tomto ohledu uvést hrst příkladů. Koncem 10. století napomínal remešský arcibiskup Adalbert prince Karla Lotrinského, odvozujícího svůj původ od samotného císaře Karla Velikého, že se oženil s dcerou příslušníka pouze rytířského stavu. V této souvislosti mu vytkl, že to není čin hodný vládce. Podobně císaře Otu I. Velikého velmi rozhořčily pověsti, podle nichž byla jeho dcera Ludgarda tajně provdána za jakéhosi Kona, muže neurozeného původu.

Zásada, že příslušník panovnické dynastie může mít svatbu zase jen s osobou sobě odpovídajícího rodu, dokonce přežila ze středověku hluboko do novověku. Znalcům historie snad ani nemusím připomínat, jakou nevoli svých příbuzných Habsburků vyvolal v roce 1900 následník trůnu korunní princ František Ferdinand, když se doslova proti jejich vůli oženil s pouhou hraběnkou Žofií Chotkovou. Císař František Josef I., který to dlouho nemohl překousnout, dokonce nařídil, že novomanželka jeho synovce nemá nárok na používání dvorských kočárů a při oficiálních hostinách v císařském paláci nesmí sedávat vedle svého chotě, ale až na konci stolu.

Proč si však vzal Oldřich za ženu obyčejnou venkovanku? A stala se jeho manželkou nebo jen milenkou, vždyť podle Kosmase už jednu ženu měl? A byla Božena pouze náhodně spatřenou pradlenkou? Není to jenom pověst? Takových a podobných otázek se nám jistě v hlavě vylíhne dost. Známe však na ně odpovědi?

Možná by nám mohlo pomoci zjištění, kdy k onomu setkání knížete a půvabné venkovanky došlo. V tomto ohledu si však nejsme příliš jisti. Kosmas ho totiž klade do roku 1002, ale podle všeho, co víme, by právě v té době měl Oldřich se svým vykastrovaným bratrem a matkou pobývat v bavorském exilu. Do Čech se patrně vrátil až v roce 1004 spolu s Jaromírem a vojskem německého krále Jindřicha II.

Historička Barbora Krzemieńska však s odvoláním na saského kronikáře Thietmara tvrdí, že do Čech se tehdy vrátil jen Jaromír. Jindřich II. prý nepotřeboval, aby se v Praze naráz objevili hned dva

Přemyslovci. Riskoval by totiž nebezpečí dalších bratrských svárů, vzájemného soupeření o moc a tedy oslabení svého boje proti rozpínavému polskému králi Boleslavovi Chrabrému. Stejně tak prý je nepravděpodobné, že by se Oldřich za Jaromírovy vlády zatím ujal svého žateckého úřadu. Podle Krzemieňské se Oldřich vrátil do Čech až v roce 1012, kdy svrhl Jaromíra, dal ho oslepit a uvěznit. Znamenalo by to tedy, že Boženu potkal až poté, co se tak surově vypořádal se svým bratříčkem a sám usedl na knížecí stolec?

Jenže v tomto případě nám zase „nehraje“ rok narození plodu Boženiny a Oldřichovi lásky – budoucího knížete Břetislava I. Většina historiků ho totiž klade do roku 1002. K setkání Oldřicha a Boženy by pak mohlo dojít v roce 1001, těsně před Oldřichovou emigrací z Čech. Do ciziny by tedy odešel nejen s matkou a bratrem, ale i se svou manželkou, možná tehdy jen milenkou, ovšem už těhotnou. Oldřich v té době ještě neměl ani naději, ani pomyšlení na to, že by se mohl kdy stát knížetem. V Praze vládl jeho zvrhlý nejstarší bratr Boleslav III. Ryšavý, a kdyby se s ním něco stalo, pořád tu byl ještě prostřední Jaromír. Byl kastrát, byl starší než on. Oldřich měl prostě smůlu a snad právě proto si mohl vybírat manželky a milenky podle svého gusta a nemusel se příliš ohlížet na to, zda mají dostatečně urozený původ.

Situace se však změnila, když Boleslav III. skončil v rukou polského krále Boleslava Chrabrého a na knížecím stolci se znemožnil slabošský Jaromír. Navíc jako kastrát nemohl mít děti a tím pádem nemohl dát české zemi dědice. Zato Oldřich měl s jakousi pradlenkou náramně zdravého a čilého synka jménem Břetislav. V té chvíli zřejmě příliš nezáleželo na tom, že jde možná o levobočka, parchanta a k tomu syna neurozené matky. Najednou se stal jedinou nadějí přemyslovské dynastie a to jistě rozhodlo. Ostatně nebyl to v českých dějinách jediný případ, kdy se panovníkem měl stát potomek ženy z lidu. Bájného Přemysla Oráče sice můžeme pominout, ale co slavný husitský král Jiří z Poděbrad? Měl sice urozeného otce, Žižkova přítele Viktorina z Kunštátu, ale o jeho matce prameny cudně mlčí. Prý proto, že to byla obyčejná služka.

Ale existovala opravdu kněžna Božena? Není jen postavou z pověsti? Literární historik Václav Flajšhans vyslovil už před časem provokativní domněnku, že si Kosmas tuto postavu prostě vymyslel. Inspirovat prý ho mohl příběh, s nímž se pravděpodobně seznámil za svých studií ve vlámském Lutychu. Tehdy se totiž těšila značnému zájmu historika o normanském knížeti Robertovi řečeném Ďábel, a jisté půvabné Arlette, dceři kožešníka z Falaise. Kníže Robert podobně jako Oldřich uviděl Arlettu, když v potoce prala prádlo. Okamžitě po ní zatoužil a to tak, že ji hned musel mít. Však ne náhodou se mu říkalo Ďábel. Jestli tahle jiskra lásky proskočila i z její strany, o tom nic nevíme. Nicméně urozeným pánům nebývalo nikdy radno dávat košem a Arletta to jistě dobře věděla. Její milování se samotným knížetem nezůstalo bez následků. Po devíti měsících se dceři obyčejného kožešníka narodil synek, který dostal jméno Vilém. Měl se čile k světu a hlavně i Robert Ďábel se k němu hlásil. Díky tomu tento vlastně levoboček zdědil po tatínkovi normanské vévodství, v roce 1066 se pak vylodil v Anglii, ve slavné bitvě u Hastingsu porazil tamního krále Haralda a sám si nasadil anglickou korunu. Od těch dob se o něm žáci ve škole učí jako o slavném Vilémovi Dobyvateli.

Podobnost příběhu Oldřicha a Boženy s příběhem Roberta Ďábla a Arletty je očividná. Václav Flajšhans navíc upozornil na zvláštní podobnost jména Křesiny, údajného Boženina prvního manžela, s latinským výrazem pro kožešníka – „crusinarius“. Je to jen náhoda nebo se Kosmas inspiroval historikou vyslechnutou v Lutychu? Z obou nerovnorodých spojení se přece narodil smělý válečník a dobyvatel. V Čechách to byl Břetislav, jenž v roce 1039 dobyl Polsko, v Normandii zase Vilém, jenž v roce 1066 dobyl pro změnu Anglii.

Že se love story Oldřicha a Boženy odehrála o nějaký ten rok dříve než Roberta a Arletty? Ale vždyť Kosmas dopsal první knihu své kroniky někdy v letech 1119 až 1122. Byl tedy od obou příběhů časově dost vzdálen a mohl dobu Oldřichovy vlády pro potěšení čtenářů zpestřit pikantním příběhem upraveným na české podmínky, jako vystřiženým z bulvárních novin. Přitom Břetislavovy vojenské

úspěchy mu mohly vnuknout myšlenku porovnat je s válečnou zdatností Viléma Dobyvatele, původně nazývaného Vilém Levoboček. Jestliže tento anglický král byl synem pradlenky, mohl jím být i český kníže Břetislav. Jen z městského děvčete se stala selka, vždyť v Čechách v té době byly pouze vesnice a jediným sídlem, které připomínalo město, zůstávala Praha.

Na rozdíl od literárního historika Flajšhansa však zmiňovaná Barbora Krzemieńska ve své knize Břetislav I. pokládá Boženu za zcela věrohodnou historickou postavu. Připomíná, že Kosmas, byť se kromě onoho romantického setkání u studánky dál o Boženě nijak nešíří, uvádí také datum jejího úmrtí. A to rok 1052. V té době už byl její choť Oldřich osmnáct let po smrti. Neznámý autor Hildesheimských análů o něm uvedl, že „když byl oslepil bratra a vypudil syna, trávil veškerý čas u hodovní tabule u jídla a pití“. Jedním dechem k tomu dodal: „Pro všechny ty hříchy a pro časté krivopřísežnictví ho pak stihla zasloužená smrt.“ Tedy kdepak nějaký vlastenec a demokrat, jak Oldřicha viděli, respektive chtěli vidět národní buditelé! Copak na to asi říkala kněžna Božena? Vadilo jí, ženě z lidu, manželovo chování, nebo k němu raději mlčela? V každém případě zažila slavné panování svého syna Břetislava I., který ji přežil o pouhé tři roky.

Dalším důkazem toho, že kněžna Božena opravdu existovala, by měla být zakládací listina staroboleslavské kapituly. Právě kníže Břetislav v ní oznamuje zřízení zvláštní nadace na paměť své matky jménem Božena. Problém však spočívá v tom, že tato listina není autentická. Jde o podvrh z 12. století a jeho padělatel, patrně kdosi z okruhu staroboleslavské kapituly, se mohl inspirovat v Kosmově Kronice české.

Jak to tedy bylo doopravdy s Boženou? Oženil se kníže Oldřich s krásnou pradlenkou, nebo je to jen romantická pověst? Troufnu si tvrdit, že Božena doopravdy žila. Proč si to myslím, na to vám dá odpověď následující kapitola.

Setkání Oldřicha a Boženy v představě malíře a ilustrátora Antonína Machka

Takhle si setkání Oldřicha a Boženy představoval další známý ilustrátor Josef Wenig

Denár knížete Oldřicha, rub

Denár knížete Oldřicha, líc s vyobrazením sv. Václava

JITKA A BŘETISLAV

ÚNOS Z KLÁŠTERA

Příběh Břetislava a Jitky je v leckterém ohledu příbuzný s příběhem Oldřicha a Boženy. I v tomto případě se jedná o velice romantickou záležitost, nad níž jistě mnohé spanilomyslné čtenářce ukápnou jedna slza dojetí. Co víc, jak si dále ukážeme, s tím předcházejícím příběhem několikerým způsobem souvisí. Už jenom tím, že jeho hlavní mužský hrdina kníže Břetislav I. byl přece synem knížete Oldřicha a pradleny Boženy. Ale oproti hrdince předcházející kapitoly, prosté venkovance, která se díky svým půvabům stala kněžnou, byla Jitka ze Sweinfurtu, čili česky Svinibrodu, vysoce urozenou bavorskou šlechtičnou. Však ji také musel statečný Břetislav za mimořádně dramatických okolností unést z dobře strážného kláštera. Jaký rozdíl proti jeho otci, který se spokojil s obyčejnou selkou!

Kdo tedy vlastně byla ta Břetislavova vyvolená Jitka (německy Judita)? Co o ní vlastně víme, odmyslíme-li si v Čechách tradované pověsti, které vám dále představím?

Narodila se zřejmě někdy před rokem 1003 a byla tedy buď stejně stará jako Břetislav, nebo možná i o něco starší. Jejím otcem byl markrabě severní bavorské marky Jindřich ze Sweinfurtu, matkou Gerberga z kteréhosi významného švábského rodu. Blíže o ní dobové letopisy nic nepraví. Jindřich však pocházel z mocného rodu Babenberků, kteří tehdy hráli vůdčí roli v dějinách Východní marky, tedy Horních a Dolních Rakous. Jitka proto byla v mládí obklopena náležitým přepychem a chována, jak se říká, jako v bavlnci. Nic na tom nezměnila ani okolnost, že se její otec přechodně dostal do konfliktu s římským králem a budoucím císařem Jindřichem II., a proto